

طرح مطالعاتی دانش و بینش: خود شناسی (چیستی انسان) مرحله ۲

دانشجو معلمان گرامی با سلام و عرض ادب، لطفاً متن زیر را مطالعه نمائید و به سؤالات مطرح شده پاسخ دهید. از مسایل مهم انسان و شاید مهمترین آن ها شناخت خود انسان است. آدمی قبل از آنکه به شناخت جهان پیرامون خود و نیک و بد آن می‌پردازد، باید خود را بشناسد، گنجینه های فطرت و نهاد خود را کشف نماید، آن ها به کمال برساند و امیال نفسانی و شهوانی خود را تعدیل کند. در این صورت است که به بزرگترین سعادت دست می‌یابد اما، اگر غفلت بورزد، استعداد های خود را نیابد و یا شکوفا نسازد، فقط نیازهای مادی، امیال نفسانی و حیوانی خود را برآورده سازد، در این صورت گرفتار خسران شده و از مرتبه انسانیت به سمت حیوانات تنزل خواهد نمود.

دعوت به شناخت انسان از توصیه های مهم پیامبران الهی، عالمان اخلاق، عارفان و فیلسوفان است. خود انسان نیز اهمیت آن را احساس می‌کند. آدمی از جهات مختلف، موضوع شناخت و علوم گوناگون است: روان شناسی، جامعه شناسی تاریخ، اخلاق، پزشکی اندام شناسی، زیست شناسی، بیوشیمی و غیره از نظر گاه خاصی، انسان را مورد مطالعه قرار می‌دهند. اگر انسان با تامل و تفکر، امکانات و استعداد هایی که برای رشد و تکامل در او نهاده شده است را بشناسد، بهتر می‌تواند می‌تواند سرمایه های وجودی خود را به کمال برساند. قرآن و روایات اسلامی، انسان را به نود شناسی دعوت می‌کنند. قرآن کریم می‌فرماید:

فلینظر الانسان مم خلق: انسان باید بنگرد که از چه آفریده شده است. (طارق-۵)

امیر المومنین علی (ع) می‌فرمایند:

"کسی که به خودشناسی دست یابد، به بزرگترین سعادت و کام طباطبایی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۶، ص ۱۷۳) یا در جایی دیگر امام علی (ع) می‌فرمایند:

"من عرف نفسه فقد عرف ربه" (غرر الحکم و درر الکلم، ج ۷۹۴۶) هر کس خود را بشناسد، پروردگارش را می‌شناسد. "بنابراین مولا علی (ع)، خودشناسی را مقدمه ای برای خداشناسی می‌داند. در ضرورت خود شناسی می‌توان به دلایل ذیل اشاره نمود:

۱. مقدمه کمال انسانی است، اگر انسان قبل از هر چیزی خود را بشناسد، بهتر می‌تواند از سرمایه های وجودی خود بهره ببرد و آن ها را شکوفا سازد، زیرا نقطه آغاز همان شناخت سرمایه های وجودی است.

۲. پیش در آمد جهان شناسی است، شناخت جهان عبارت است از تعامل انسان با جهان خارج از خود.

۳. انسان وقتی که خود را بشناسد بهتر می‌تواند جهان را بشناسد، امام علی (ع) می‌فرمایند: "کیف یعرف غیره من یجهل نفسه" (غرر الحکم و درر الکلم، ج ۶۹۹۸) "کسی که خود را نمی‌شناسد، چگونه غیر خود را تواند شناخت"

۴. مقدمه خداشناسی است، خود شناسی می‌تواند انسان را به ندا شناسی برساند. بنابراین خودشناسی مقدمه خداشناسی است. همان طور که اشاره شد. امام علی (ع) می‌فرمایند: "من عرف نفسه فقد عرف ربه" (هر کس خود را بشناسد، پروردگارش را می‌شناسد.

خود شناسی را، که مقدمه خداشناسی است، می‌توان از جهات گوناگون مورد تامل قرار داد:

۱) از آنجا که فطرت آدمی با معرفت و شناخت خداوند عجین شده است، دعوت به خودشناسی در واقع دعوت به خداشناسی و ارتباط با خداست. امام علی (ع) می‌فرمایند، "خدایا! تو قلب ها را با محبت خود و عقل ها را با معرفت خود سرشته ای (مجلسی، بحار الانوار، ج ۹۵، ص ۴۰۳) بنابراین خودشناسی مقدمه محبت و معرفت به خداست.

۲) وجود انسان، وجودی وابسته و به اصطلاح فلسفی ممکن الوجود است و چنین موجودی نمی‌تواند آفریننده خود باشد. بنابراین، هنگامی که آدمی به خودشناسی می‌پردازد. وابستگی خود را به خدا احساس می‌کند. قرآن کریم می‌فرماید: "یا ایها الناس انتم الفقراء الى الله واللله هو الغنی الحمید (فاطر ۱۵۴) ای مردم! شما به خدا نیازمندید و خداست که بی‌نیاز ستوده است."

۳) اگر انسان ساختار پیچیده خود را مورد تامل قرار دهد، به ناظمی حکیم و علیم که چنین ساختاری را پدید آورده است، آگاه می‌گردد. قرآن کریم در این باره می‌فرماید: "و فی الارض آیات للموقنین و فی انفسکم افلا تبصرون" (ذاریات ۲۱-۲۰) و در زمین آیاتی برای اهل یقین است و در وجود خود شما آیات نمی‌بینید.

۴) حلال مشکلات انسان، بساری از مشکلات روحی، روانی، فکری و اخلاقی انسان ناشی از خود ناشناسی است. اگر انسان حقیقت واقعی خود، هدف خلقت، رابطه خود با خدا و تاثیر زندگی دنیوی در آخرت را بداند، بسیاری از مشکلات او حل می‌گردد و زندگی سعادت آمیزی را برای خود رقم می‌زند.

*دیدگاه مادی: این دیدگاه انسان را پدیده ای کاملاً مادی تلقی می کند و بیان می دارد که انسان با مردن و متلاشی شدن جسمش نابود می گردد.

* دیدگاه الهی: این دیدگاه علاوه بر بعد مادی انسان، به بعد غیر مادی او نیز اعتقاد دارد و برای انسان علاوه بر بدن مادی، حقیقتی به نام روح قائل است. ادیان الهی بویژه دین اسلام با «دیدگاه الهی» همراه است. بر اساس دیدگاه الهی، روح یا بعد غیر مادی انسان، با مردن و متلاشی شدن جسم از بین نمی رود، بلکه حیاتی جاودانه را در عالم آخرت پیش می گیرد.

از دیدگاه قرآن انسان علاوه بر بدن مادی، از روح الهی بهره مند است و اصولاً حقیقت انسان، روح است. قرآن در آیاتی به دو ساحتی بودن انسان تصریح می فرماید:

- « ثم سواه و نفن فيه من روحه ... (سجده-۹): سپس {خدا} اندام انسان را موزون ساخت و از روح خویش در وی دمید.
- « و اذ قال ربك للملائك اني خالق بشرا من حا مسئون فاذا سوپنه و نفخت فيه من روحي فقعوا له ساجدين (حجر ۲۹-۲۸): و {یاد کن } هنگامی را که پروردگار تو به فرشتگان گفت: من بشری را از گلی خشک، از گلی سیاه و بدبو خواهیم آفرید . پس وقتی آن را درست کردم و از روح خود در آن دمیدیم پیش او به سجده در افتید.»

• ضروری ترین شناخت او در زمینه بینش است. آگاهی های بینشی خط سیر اساسی انسان در زندگی را به او می آموزد. اینکه از کجا آمده و به سوی چه مقصدی در حرکت است و اکنون باید برای فردای خود که در پیش روی او است. چه راهبردی داشته باشد علی (ع) در روایتی فرموده است: خدا رحمت کند کسی را که بداند از کجا، در کجا و به سوی کجا است (رحم الله من عرف من این و فی این و الی این). اگر برای این سه سوال که از مبدا، جهان و معاد است، دو سوال دیگر را نیز بیفزاییم، یعنی سوال از خود که من کیستم و سوال از روش زندگی که چگونه باید زندگی موفقیت آمیزی داشته باشد در مجموع به پنج سوال می رسیم که سوال های اساسی، کلی و فلسفی زندگی انسان هستند. سوال هایی که بیانگر بینش و آگاهی او نسبت به خود، مبدا هستی، جهان و زندگی، معاد، سرنوشت و دین هستند. انسان در ابتدای زندگی خود در غفلت و بی خبری به سر می برد و نیاز به چیزی دارد که او را از خواب غفلت بیدار نماید. آگاهی های بینشی که همان آگاهی های اساسی و فلسفی زندگی هستند، انسان را از خواب غفلت بیدار و او را در جهت رسیدن به اهداف آفرینشی و نهایی زندگی، به حرکت در می آورد. امام کاظم (ع) می فرماید: لازم ترین علم برای تو آن است که تورا به اصطلاح قلبت آگاه کند و فساد آن را ظاهر نماید. نقطه شروع در تحصیل معارف اسلامی، خودشناسی است. انسان باید حقیقت خود را که همان گوهر ربانی اوست و از آن به (من) و روح و حقیقت انسانی یاد می شود، شناسایی کند، چرا که تسامح در این امر، زیانکاری است:

دانش نفست نه علم سرسری است گر به حق دانا شوی دانی که چیست

در آموزه های اسلامی، بحث خود شناسی بسیار مورد تاکید قرار گرفته و معرفت نفس به عنوان نافع ترین شناخت های انسان و سر آغازی برای سیر و حرکت او به سوی خداشناسی و قرب به ذات هستی، مطرح شده است. در این باره روایات فراوانی وجود دارد که به پاره ای از آن اشاره می شود

- در حدیثی از امیر المومنان علی (ع) می خوانیم (نال الفوز الاکبر من ظفر بمعرفه النفس) کسی که خود را بشناسد، به سعادت و رستگاری بزرگ نایل شده است. (غرر الحکم و درر الکلم، ج ۹۹۶۵)
- و در نقطه مقابل آن چنین می فرماید (من لم يعرف نفسه سبسه بعد عن سبيله النجاه و خطب الضلال و الجهالات) کسی که خود را نشناسد، از طریق نجات دور می شود و در گمراهی و جهل گرفتار می آید (غرر الحکم و درر الکلم، ج ۹۹۶۵)
- در تعبیر دیگری از همان امام همان آمده است: (العارف من عرف نفسه فاعتقها و نزهها عن کل یبعدها) عارف حقیقی کسی است که خود را بشناسد، و (از قید و بند اسارت) آزاد سازد، و آن را از هر چیز که او را سعادت دور می سازد پاک و پاکیزه کند! (غرر الحکم، طبق المیزان، جلد ۶، ص ۱۷۳) از تعبیر بخوبی استفاده می ود که معرفت نفس (خودشناسی) سبب آزادی از قید و بند اسارتها و پاکسازی از رذائل اخلاقی است.
- باز حدیث دیگری از همان پیشوای بزرگ علیه السلام می خوانیم: (اکثر الناس معرفته لفسه اخوفهم لربه) کسی که پیش همه خود را بشناسد، پیش از همه، خوف پروردگار خواهد داشت. (غرر الحکم، حدیث ۳۱۲۶) از این حدیث نیز رابطه نزدیکی میان احساس مسئولیت و خوف پروردگار که سرچشمه تهذیب نفس است با خود شناسی استفاده می شود.
- در حدیث دیگری از همان حضرت آمده است: من عرف نفسه جاهد بها ومن جهل نفسه اهلها «کسی که خود را بشناسد، به جهاد با نفس بر می خیزد و کسی که خود را نشناسد آن را رها می سازد!» تفسیر المیزان (طبق نقل میزان الحکمه، جلد ۳، ماده معرفت، صفحه ۱۸۸۱).
- مطابق این حدیث پایه اصلی جهاد با نفس که طبق صریح روایات جهاد اکبر نامیده شده، خود شناسی است.

- در نهج البلاغه در کلمات قصار، از همان بزرگوار آمده است: (من کرمتم علیه نفسه هانت علیه شهواته) کسی که (در سایه خود شناسی) برای خود، کرامت و شخصیت قائل است، شهواتش در نظرش خوار و بی مقدار خواهد بود (و به آسانی تسلیم هوی و هوس نمی‌شود)» (نهج البلاغه، کلمات قصار، کلمه، ۴۰۹)
- همان‌گونه که خودشناسی پایه مهم تهذیب نفس و تکامل در جنبه‌های اخلاقی و مسائل دیگر است، جاهل بودن به قدر خویش، سبب بیگانگی از همه چیز و دوری از خدا می‌گردد؛ لذا در حدیث دیگری از امام دهم، امام هادی علیه السلام می‌خوانیم: (من هانت علیه نفسه فلا تامن شره) کسی که نزد خود قدر و قیمتی ندارد، از شر او ایمن نباش! (تحف العقول، کلمات قصار امام هادی (ع))
- از مضمون آنچه در این بحث آمد، به روشنی می‌توان استفاده کرد، که یکی از پایه‌های اصلی پرورش فضائل اخلاقی و تکامل معنوی، خودشناسی و معرفه‌النفس است، و تا انسان این مرحله دشوار و این گردنه صعب‌العبور را پشت سر نگذارد، به هیچ یک از مقامات معنوی نایل نخواهد شد؛ به همین دلیل، علمای بزرگ اخلاق تاکید و اصرار زیادی بر این دارند که رهروان این راه باید به خود شناسی پردازند، و از این امر حیاتی غافل نشوند.

والسلام علی من التبع علی الهدی

سوالات (مرحل اول)

- کدام آیه قرآن کریم انسان را به خودشناسی دعوت می‌کند؟
- الف) طارق- آیه ۵ (ب) حدید- آیه ۱۸ ج) زمر- آیه ۵۸ د) آل عمران- آیه ۲۶
- ۲- طبق فرمایش امام علی (ع)، کسی که به دست یابد، به بزرگترین سعادت و کامیابی رسیده است.
- الف) خود شناسی ب) مردم شناسی ج) علوم مختلف د) معرفت
- ۳- طبق فرمایش مولا علی (ع) که می‌فرمایند: «من عرف نفسه فقد عرف ربه» کدام مورد صحیح است؟
- الف) هر کس خود را بشناسد پرور دگارش را می‌شناسد. ب) خود شناسی مقدمه خداشناسی است. ج) خداشناسی معول خود شناسی است. د) همه موارد صحیح است
- ۴- طبق متنف بسیاری از مشکلات روحی، روانی، فکری و اخلاق انسانی ناشی از است.
- الف) خود شناسی ب) درگیری های فکری ج) هیجانات روحی د) عدم ثبات شخصیت
- ۵- در باب حقیقت انسان کدام صحیح نیست؟
- الف) در این باب دو دیدگاه مادی و الهی وجود دارد. ب) دیدگاه مادیف انسان را پدیده ای کاملاً مادی تلقی نمی‌کند ولی با مردن، جسمش نابود می‌گردد. ج) دیدگاه الهی، هم بر بعد مادی انسان و هم بر بعد غیر مادی او اعتقاد دارد. د) اصولاً حقیقت انسان روح است.
- ۶- در کدام آیه بیان شده است که از روح خداوند در انسان دمیده شده است؟
- الف) سجده- آیه ۹ ب) لقمان- آیه ۲ ج) واقعه- آیه ۲۵ د) کهف- آیه ۲
- کدام مورد با آیه ۲۹ سوره حجر مرتبط نیست؟
- الف) با این آیه می‌توان دیدگاه مادی را در باب حقیقت انسان رد کرد. ب) در این آیه به دمیدن شدن روح الهی در انسان اشاره شده است. ج) این آیه تایید کننده دیدگاه الهی در باب حقیقت انسان است. د) به آفرینش انسان از گل خشکیده اشاره دارد.
- ۸- کدام آیه قرآن کریم با آیات ۲۸ و ۲۹ سوره حجر در رابطه با دمیدن روح الهی در انسان مرتبط است؟
- الف) ص- آیه ۷۲ ب) سجده- آیه ۱۳ ج) فاطر- آیه ۲ د) زمر- آیه ۱۰
- ۹- کدام مورد صحیح نیست؟
- الف) فطرت آدمی با معرفت خدا عجین شده است. ب) دعوت به خود شناسی در واقع دعوت به خداشناسی است.

ج) پی بردن به ناظمی حکیم و علیم، معلول مورد تامل قرار دادن خویش است.

د) حقیقت اصلی انسان جسم اوست و روح او با مرگ از بین نمی‌رود.

۱۰- اهمیت و ضرورت خودشناسی چیست؟

الف) مقدمه کمالی انسانی است. ب) مقدمه نداشتن است.

ج) پیش درآمد جهانشناسی است. د) همه موارد صحیح است.

۱۱) از نظر امام هفتم لازم‌ترین علم برای انسان چیست؟

الف) علم فقه و اصول دین ب) علمی که صلاح قلب و فساد آن را ظاهر کند

ج) علمی که تو را به بهشت رهنمون کند د) همه موارد

۱۲- چه چیزی باعث دوری خدا می‌گردد؟

الف) جاهل بودن به تکلیف ب) جاهل بودن به نعمت‌های خدا

ج) جاهل بودن به قدر د) جاهل بودن به وجود خدا

۱۳- مهوم این روایت (اکثر الناس معرّفه لنفسه اخوفهم لربه) چیست؟

الف) رابطه نزدیک میان احساس مسولیت و خوف پروردگار

ب) رابطه بین خودشناسی و نعمت‌شناسی

ج) رابطه معرفت نفس با احساس مسولیت

د) گزینه الف و ب

۱۴- در آموزه‌های اسلامی، معرفت نفس به عنوان شناخت‌های انسان مطرح شده است.

الف) کامل‌ترین ب) متقن‌ترین ج) نافع‌ترین د) آسان‌ترین